

Ragunda gamla kyrka

Konsivering av limfärgsmålat innertak
och mindre interiöra putsarbeten, 2013

Ragunda kommun, Härnösands stift

Julia Cronqvist

RAPPORT – JAMTLI 2014:2
ISSN 1654-2045

Utgivning och distribution:

Jamtli

Box 709

831 28 Östersund

Tel 063-15 01 00

Fax 063- 10 61 68

© Jamtli 2014

Allt kartmaterial från GSD-Fastighetskartan © Lantmäteriverket

Ärende nr MS2006/02204

Omslagsbilder: Julia Cronqvist

Foto: Julia Cronqvist

Redigering och layout framsida: Lena Ljungkvist, Jamtli.

ISSN 1654-2045

Innehållsförteckning

INNEHÅLLSFÖRTECKNING	2
INLEDNING	3
KARTA.....	4
HISTORIK/BESKRIVNING	5
ANTIKVARISKT RESONEMANG	7
GENOMFÖRDA ÅTGÄRDER	9
BEFINTLIGT UTSEENDE OCH SKADOR, LIMFÄRGSMÅLAT TREDINGSTAK.....	9
RENGÖRING	9
<i>Målningsarbeten</i>	10
KONSOLIDERING AV FRIS	15
PUTSLAGNINGAR I SAKRISTIA OCH LÅNGHUS.....	16
<i>Sakristia</i>	16
<i>Putslagning i kyrkorummet</i>	19
TAVLOR SOM FLYTTATS.....	21

Inledning

Under sommarhalvåret 2013 har en interiör restaurering genomförts i Ragunda gamla kyrka. Tillstånd för åtgärderna lämnades av länsstyrelsen i Jämtlands län 2013-05-30 (dnr 433-7789-2011). Beslutet grundade sig på det konserveringsprogram som Murberget, Länsmuseet i Västernorrland tagit fram 2011-10-24.

Åtgärder som genomförts är konservering av innertak, putslagning i långhus och sakristia samt retuschering av putslagningar med kalkfärg. Arbetena har utförts av konservator Lennart Kristiansson från Murberget och målarmästare Lars-Erik Sjögren, Sundsvall. Putslagningar har utförts av Erik Olsson från Jämtfasad AB.

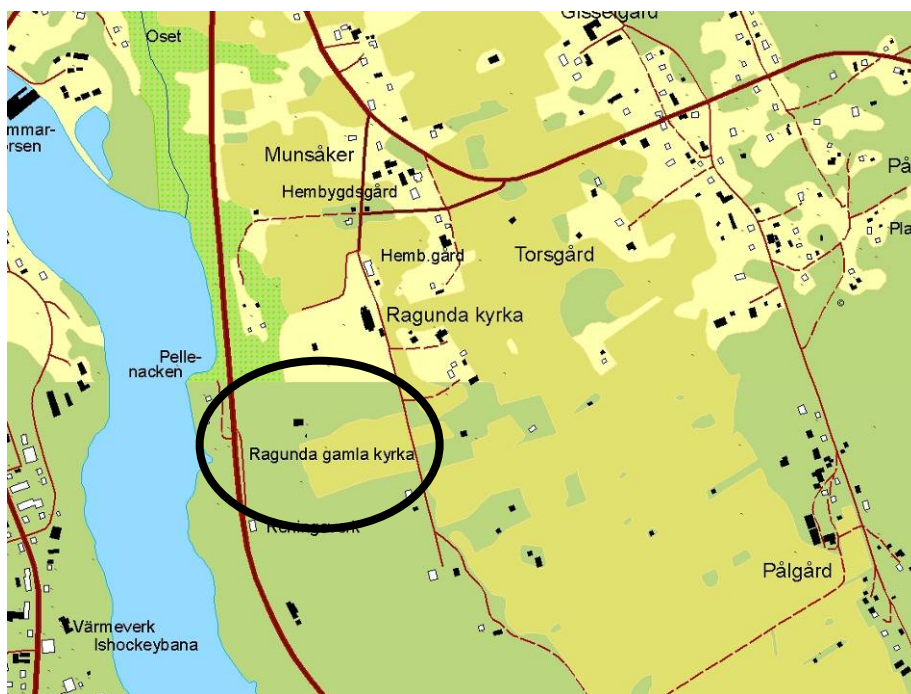
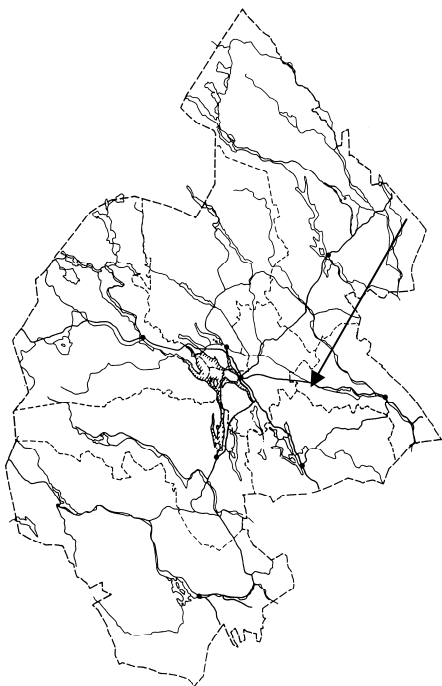
Antikvarisk medverkan och dokumentation har utförts av Julia Cronqvist, Jamtli. Besöksprotokoll, fotografier, ritningar och andra handlingar som rör upprustningen finns i läns museets arkiv.

Östersund den 10/1 2014

Julia Cronqvist

Antikvarie

Karta

Ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket. Ärende nr MS2006/02204

Historik/Beskrivning

De båda kyrkorna i Ragunda ligger i Indalsälvens dalgång i den östra delen av Jämtland. Ragunda gamla kyrka är belägen nära Indalsälvens strandbrink intill den forna Ragundasjön, som tömdes år 1796 vid ett sjösänkingsprojekt, som bl.a. orsakade Döda Fallets uppkomst. Den nya kyrkan ligger ett par hundra meter norr om den gamla. För att komma till den gamla kyrkan måste man passera över kyrkogården. Kyrkomiljön utgör Ragundas gamla bygdecentrum och ingår i Ragundadalens riksintresseområde.

Exteriör

Ragunda gamla kyrka består av ett rektangulärt långhus som är orienterat i öst-västlig riktning, med en vidbyggd sakristia i nordöst. Den stora salskyrkan är väldigt bred i förhållande till dess längd vilket är ett senmedeltida drag. Troligen är kyrkan byggd i slutet av 1400-talet eller början av 1500-talet. Kyrkans långhus och sakristia är uppfört av granitblock med röd och grå färg i ojämna skift. Gavelröstena är murade. Murarna vilar på en stensockel av ohuggen granit.

Långhus och sakristia täcks av branta spånklädda sadeltak. Kyrkans ingång ligger i sydväst.

Ragunda gamla kyrka, fasad mot söder

Innertaket

Kyrkans innertak är brutet i tre delar och kallas därmed för tredingstak. Brädorna sitter i takets längdriktning, de är hyvlade och fastspikade med handsmidd spik. Profilerade lister täcker över skarvarna. På vissa partier sitter avlånga bitar av bomullsväv mellan springorna, troligen ditsatta för att hindra att delar av eventuell

fyllning i bjälklaget ska trilla ner i kyrkorummet eller för att dölja hål/sprickor. Det finns även mindre fyrkantiga bomullsbitar fastlimmade mitt på brädorna, vilken deras funktion har varit är oklart.

Takets ålder är inte helt säkert klarlagd. Troligen tillkom det under 1600 eller 1700-talet, ursprungligen kan kyrkorummet ha varit öppet upp i taknock. (Ur förvaltningsplan)

Limfärgsmålningen är gjord i en gråvit kulör dekorerad med blågrå band och målade takrosetter. De blå linjerna avdelar taket i tre ”valv”. Konturlinjerna för de blågråbanden har ristats in i trätaket, troligen som en form av skiss/hjälplinjer innan de målades upp ursprungligen.

Fris längs med takfot

Den på trä målade textfris som löper längs med innertaket tillkom under restaureringen 1925-31 och utfördes av konservator Oscar Svensson. Textraderna återger bibelspråk som sammanställts av kyrkoherden Olle Arbman som var i tjänst då kyrkan restaurerades på 1920-talet.

Kalkmålade friser på långhusetets innerväggar

De murade stenväggarna är interiört putsade och idag kan vi se friser på väggarna målade i kalkfärg, dessa är från 1600-talet. Målningarna var tidigare överkalkade, men togs fram under restaureringen som pågick mellan 1925-1931.

Takläckage

Under den regniga sommaren år 2000 upptäckte man att kyrkans spåntak läckte och att det blivit skador på det limfärgsmålade taket. Yttertaket undersöktes och man fann att läckaget kom från taknocken, avtäckningen var otillräcklig. Länsstyrelsen i Jämtlands län beviljade därför ett tillstånd 2001-05-30 dnr: 225-5602-01 till församlingen att åtgärda problemen. Enligt tillståndet skulle en kopparplåt läggas över skarven vid taknocken, denna skulle sedan täckas över mednockbrädor. I samband med arbetet uppmanade länsstyrelsen i sitt beslut att församlingen skulle undersöka om taket hade ytterligare skador eller läckage. Eftersom det rörde sig om en liten åtgärd villkorade länsstyrelsen inte att en antikvarie skulle medverka eller dokumentation utföras. Åtgärden har troligen utförts.

Inför restaureringen 2013 kunde vi se att det fanns fuktfläckar i det limfärgsmålade taket, dessa har troligen tillkommit före år 2000 när taket uppenbarligen läckte in vatten.

Antikvariskt resonemang

Äldre färgskikt

Det finns några kunskapsluckor i dagsläget vad gäller det limfärgsmålade taket i Ragunda gamla kyrka. Åldern på själva innertaket är inte med säkerhet fastställd och vi vet heller inte om färgsättningen och målningsutförandet alltid varit detsamma.

Det finns en uppgift i kyrkans förvaltningsplan om att innertaket ska vara uppfört någon gång under 1600- eller 1700-talet. Hur många gånger det hunnit målas om sedan dess kan vi enbart gissa oss till. När taket restaurerades på 1920-talet hade troligen inga åtgärder utförts i kyrkan efter 1840-talet då den övergavs i samband med att den nya större kyrkan uppfördes. Detta innebär att de målningsrester som fanns kvar i taket inför 1920-talets restaurering med stor sannolikhet var relativt gamla.

Bild ur Jamtlis arkiv.
Fotografiet är med stor sannolikhet taget inför restaureringen av kyrkan på 1920-talet. Här kan vi se att färgskikten på denna takyta nästan är helt borta. Spåren efter de blågrå banden går att tyda.

I de arkivhandlingar, från Jamtlis topografisk arkiv, som rör 1920-talets restaurering beskrivs innertaket kortfattat. Inför att åtgärderna skulle utföras skriver man 1927 *"långhusets tak består av hyvlade, breda och släta brädor som har rester av vit limfärg såsom*

bottenfärg med tvär- och kryssband framställda i blågrått och svart". I en beskrivning över utförda arbeten från 1932 skriver man att "innertaket i kyrkorummet, tunnvalv av trä, som ursprungligen varit målat med limfärg i en halvtäckande gråvit limfärg, kryssvalvs- och rosettmålningar återställts, varefter det hela patinerats".

Informationen i arkivhandlingarna berättar att rester fanns kvar av äldre måleri, men det finns dock ingen kommentar om hur gammalt detta kunde vara. Vad gäller åtgärderna får vi reda på att takets målning har återställts och därefter patinerats. Den specifika innebörden av detta beskrivs inte utförligt.

Inför 2013 års konservering/retuschering av 1920-talets färgskikt på innertaket konstaterade målarmästare Lars-Erik Sjögren från Sundsvall att det endast fanns ett färglager bevarat. Om vissa delar var äldre än 1920-tal gick ej att bedöma.

Om vi går tillbaka till frågan om innertaket alltid varit målat på samma sätt och hur många gånger det kan ha blivit ommålat genom åren så kan vi konstatera att det inte riktigt går att svara på dessa frågor utifrån dagens kunskapsläge. Däremot kan man utifrån limfärgens materialegenskaper tänka sig att äldre färglager vid tidigare restaureringar kan ha tvättats bort eftersom färgen är vattenlöslig. Limfärg kan heller inte målas över i tjocka lager eftersom färgen därmed spjälkar loss. Det vanliga är därför att äldre limfärgsmålade lager tvättas ned innan ommålning sker, åtminstone om det gäller större ytor som behöver målas om.

2013 års restaurering

Inför 2013 års konservering hade Lennart Kristiansson i Murbergets åtgärdsprogram angett att målsättningen för arbetena var att dämpa skadorna och framhäva originalmåleriet för att få en helhet, men inte att få ett nymålat resultat.

De bevarade färglagren från 1920-talets restaurering var i så pass gott skick att retuschering av skadade partier kunde genomföras, hel rengöring och ommålning kunde därmed undvikas. På detta vis har man nu bevarat färgskikt från 1920-talets restaurering och taket har bevarat en del av sin patina.

Genomförda åtgärder

Befintligt utseende och skador, limfärgsmålat tredingstak

Limfärgsmålningen i taket var bevarad från restaureringen som utfördes under 1920-talets andra hälft. Under de 90 år som har förflutit har målningsskikten åldrats, ca 1/3 del av färgskikten hade flagnat och ramlat av. Vissa partier var helt trärena, både större och mindre partier. Färgbortfallet fanns främst i takets övre del, nedre partier var i bättre skick. Vissa partier hade gulnat på grund av tidigare fuktskador. De mindre utspridda bomullsbitarna som täckt över trätakets skarvar hade lossnat och hängde ner.

Innertaket före åtgärder utförts. Foto Lennart Kristiansson

Rengöring

Rengöring av taket och borttagande av löst sittande färglager har utförts med dammsugare och sotsvamp. Sotsvampen, Alron dry clean sponge, gör rent utan att vatten behöver användas. Även murgavlar har dammsugits eftersom de var svarta av sot och damm.

Efter rengöring har de bomullsbitar/remсор som lossnat åter fästs med fisklim.

En gammal remsa av bomull som satt löst har limmats fast med fisklim, limmet är vattenlösligt och torkar relativt långsamt. Bilden visar även flagnande färglager.

Målningsarbeten

De stora gråvita ytorna har retuscherats med ny limfärg (krita och cellulosalim) där den äldre limfärgen helt hade försvunnit. Övriga ytor med välbevarade färglager har man låtit vara utan åtgärd. Innan målning påbörjades har äldre fuktskador schellackerats.

Den gråvita kulören har brutits fram med pigmenten guldockra och oxidsvart i den vita grundfärgen. Eftersom kulören är ljus har endast en mindre mängd pigment använts. Limfärgen ljusnar (ca 70%) när den torkar. Av denna anledning fick flera provstrykningar utföras för att få till passande kulör och genomskinlighet.

Kryssbanden i blågrått med svarta konturlinjer hade också åldrats. De svarta linjerna var helt borta på vissa partier och den blågrå färgen hade även den försvunnit och blekts ur på vissa partier.

Beslut togs om att måla i samtliga svarta konturlinjer men att enbart sparsamt måla i de blågrå banden där färgskikten helt hade försvunnit.

Mitt uppe i taknock finns takrosetter som är stiliserat målade med svarta linjer liksom konturerna på de blågrå banden. Även här fanns visst färgbortfall. Lennart Kristiansson och Lars-Erik Sjögren valde här att enbart måla i rosettens svarta runda ring, övriga bladformer och ornament lät man vara. Före målning har takrosetterna konsoliderats med gelatin eftersom färgskikten höll på att släppa.

Den svarta kulören har blandats till av oxidsvart med cellulosalim. Den blågrå färgen har brutits med kimrök i den vita grundfärgen av limfärg.

De mörkare partierna utgörs av nymålade limfärg som efter att den torkar ljusnar väsentligt.

Takrosett före åtgärd. Här ser vi att färgskikten bleknat/lossnat.

Fastlimmade mindre tygbitar, vilken funktion dessa haft är oklart

Här syns skillnaden mellan det vänstra fältet som ej åtgärdats och det högra där de gråvita fälten retuscherats

Lennart Kristiansson, konservator

Målarmästare Lars-Erik Sjögren fyller i de svarta konturlinjerna

Lennart Kristiansson och Lars-Erik Sjögren i arbete

Takrosettens runda form har blivit ifylld samt de diagonala linjerna vid kryssbanden. Blombladen och ringens sågtandade fris har man låtit vara.

Målningsarbetena är slutförda. De svarta konturlinjerna ger stor kontrast till de i övrigt gråvitmålade limfärgsyrtorna och hela takmålningen har efter att arbetet slutförts blivit mer distinkt.

Slutresultatet av de åtgärder som vidtagits på det limfärgsmålade taket innebär att det nu både finns kvar äldre färglager från restaureringen som utfördes på 1920-talet samt nya färglager från 2013 års restaurering. Om innertaket inte kommer att påverkas av yttre faktorer såsom fukt eller dylikt kommer målningen att hålla länge enligt Lars-Erik Sjögren.

Konsolidering av fris

Den textade träfrisen från 1925-31 har konsoliderats av Lennart Kristiansson. Frisen har först blivit förvätt med etanol för att få bort ytspänning, sedan har varm gelatin sprutats på frisen. Gelatinet sluter sig kring pigmentkornen och binder dem till varandra. Färgskikten blir på så sätt förstärkta. Gelatinblandningen är väldigt svag, 4 gram gelatin per 96 gram vatten. Taklisten har även retuscherats med gouache.

Träfris som löper runt innertakets nederkant. Färgskikten har konsoliderats med gelatin och vatten. Åtgärden är utförd men syns inte för blotta ögat.

Putslagningar i sakristia och långhus

Sakristia

I sakristian hade det uppkommit sprickor i putslagren på flera ställen och i långhuset fanns ytterligare två sprickor. Vad skadorna beror på är inte helt utrett. Putslagningar har utförts av Erik Olsson från Jämtfasad. Skadad puts har försiktigt demonterats, endast lös puts har tagits bort. Större sprickor i anslutning har huggits upp. Lagningarna har grundats med hydrauliskt kalkbruk, Weber Cal 148. Grundningen har fått härda i ca två veckor.

Utstockning har sedan skett i omgångar med Weber Cal 142 vilket är ett torrbruk som är baserat på luftkalk utblandat med krossad dolomitsten och sand. Varje påslag har lagts med en tjocklek på ca 1 cm tills ytan hamnat i nivå med intilliggande puts. Ytputsen har bearbetats lika övriga väggytor som är kvastade. Lagningarna har sedan fått karbonatisera över högsommaren.

Under augusti månad har Lars-Erik Sjögren retuscherat in lagningarna med kalkfärg. Kalkfärgen har beretts av Kulekalk som är en våtsläckt kalkpasta.

Inför målning förberedde Sjögren kalkvatten i förväg. 1 liter kalkpasta har blandats ut i fem liter vatten. Kalkpastan har rörts om för att sedan sjunka till botten.

På plats i kyrkan blandade Sjögren sedan till en bakgrundskulör med hjälp av kalkpasta och torrpigmenten oxidsvart och guldocker. Blandningen har sedan späts med kalkvatten till rätt tjocklek. Provstrykning har gjorts på papper som snabbtorkats för att kunna avgöra hur kulören blir när den torkar. Kalkfärgen ljusnar markant liksom limfärg när den torkar/karbonatiserar.

Putslagningarna har förvattnats ett dygn före målningen. Precis före målning har Lars-Erik Sjögren också fuktat ytan.

Varje lagning har strukits en gång med bakgrundskulören som går i grågulvitt. Avfärgningen har sedan fått torka i tre dygn innan man lagt på nästa lager. Eftervattning har inte behövt göras, väggarna höll enligt Lars-Erik Sjögren tillräckligt mycket fukt. När Sjögren kom tillbaka till kyrkan för att måla andra omgången var det första lagret fortfarande något fuktigt.

När andra målningsomgången var klar har Lars-Erik Sjögren använt en särskild ”gaffelformad” pensel för att retuschera in de orangea streck/formationer som dekorerar väggytorna. Till detta har använt han enbart kalkvatten och ett orangefärgat pigment. Sjögren hade inget namn på pigmentet, han hade för länge sedan fått det av en äldre målare och pigmentet är troligen tillverkat i början av 1900-talet.

Putsskador i sakristian. Foto Erik Olsson

Putslagningar i sakristian, norra innerväggen

Putslagning är retuscherad med kalkfärg lika övriga väggpartier, norra innerväggen

Här ser vi den kvastade putsytan. Kalkavfärgningen är gjord med våtsläckt Kulekalk.

Putslagning i kyrkorummet

Två putsslagningar av sprickor har gjorts i långhuset. Den ena på den östra väggen relativt långt framme i koret. Här fanns en spricka som man valt att enbart laga i med målarlim och krita utan att hugga upp den. Vid sprickans överdel finns framtagna äldre text målad med kalkfärg. I rädsla för att denna skulle gå sönder vid en upphuggning av sprickan lät Jämtfasad AB bli att göra detta. Sprickan har retuscherats in med kalkfärg.

Längs bak i långhuset vid fönstret på västra kortväggen fanns en spricka i fönstersmygen. Sprickan har huggits upp och lagats. Lars-Erik Sjögren har retuscherat in den med kalkfärg. Eftersom nyansen på väggytorna varierar har Sjögren fått anpassa pigmenteringen av kalkfärgen så att den stämmer överens med det parti som han har retuscherat in. Flera provstrykningar på papper har fått göras innan han funnit rätt blandning.

Södra långhusväggen, spricka som är lagad med målarlim och krita. Sprickan är retuscherad med pigmenterad kalkfärg.

Lagad spricka i fönsternisch vid västra kortsidan. Putslagning är retuscherad med pigmenterad kalkfärg

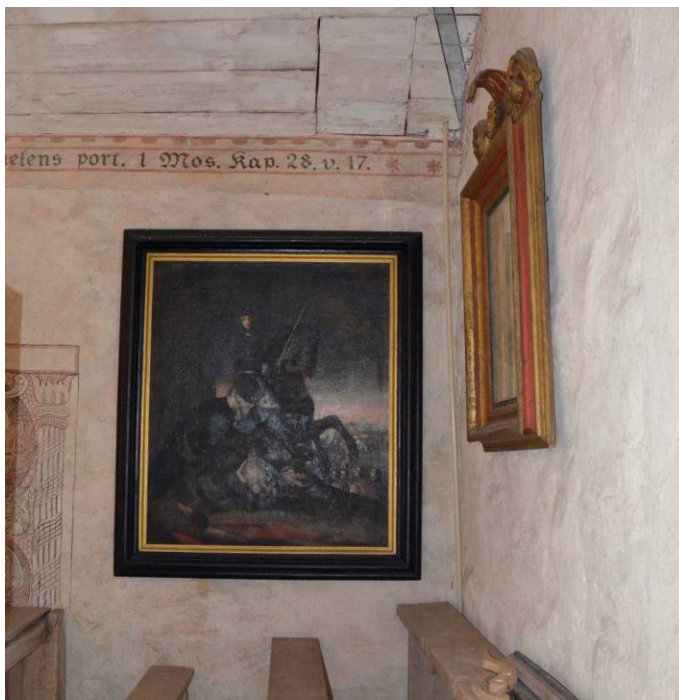
Tavlor som flyttats

I samband med konserveringen av det limfärgsmålade taket och putslagningarna lät även församlingen återföra och hänga upp tre tavlor som tidigare hängt i kyrkan. Denna åtgärd ingick ej i handlingarna för tillståndsbeslutet och Jamtli blev informerad om åtgärden först efter att den utförts.

De tavlor som åtgärden gällde var en målning av Karl den tolfte till häst, ett porträtt av kyrkoherde Wilhelm W Wargentin och ett porträtt av kyrkoherdens maka Anna Cahtarina Frosterä, båda porträtten är målade av Carl Hofweberg.

Porträttet föreställande Anna Catharina Frosterä stals i början av 2000-talet och blev återfunnen på Teneriffa 2006. Tavlan kom åter till församlingen som lät konservera den 2009. I samband med att porträttet stals lät församlingen plocka ner de två andra tavlorna för att förvara dem mer säkert i den nya kyrkan. 2012 lät man även konservera porträttet av Wilhelm W Wargentin.

Murberget, Läns museet Västernorrland har efter församlingens anvisningar nu åter hängt upp de tre tavlorna i Ragunda gamla kyrka. Enligt konservator Lennart Kristiansson ska tavlorna nu hänga på den plats där de hängt tidigare. Åtgärden har bl.a. inneburit att ett borrhål per tavla fått göras i kyrkans väggar.

Tavlan föreställande Karl den tolfte till häst sitter nu upphängd i långhuset. Foto Lennart Kristiansson

Porträtten av Anna Catharina Froster och kyrkoherde Wilhelm Wargentin hänger nu i sakristian. Foto Lennart Kristiansson

RAPPORTSERIE – JAMTLI, 2014

ISSN 1654-2045

- 2014:1 Collegiebostaden – Sanering av hussvamp och mindre fasadarbeten, 2013
Julia Cronqvist
- 2014:2 Ragunda gamla kyrka – Konservering av limfärgsmålat innertak och mindre interiöra putsarbeten, 2013
Julia Cronqvist